

PRINCIPII DE SOLUȚIONARE A CONFLICTULUI DE LEGI CIVILE ÎN TIMP

Cristina CRAEVSCAIA,
magistru în drept, asistent univ.

Résumé: Les actes ou les situations de la vie juridiques sont souvent complexes, les éléments de leur constitutions ou leurs effets se répartissent généralement sur un plus ou moins long laps de temps. Ceci est de nature à donner naissance aux difficultés. Pour exposer d'une façon claire cette difficile matière, il importe de bien séparer deux règles et de les étudier successivement: 1) La loi dispose pour l'avenir; 2) La loi n'a pas d'effet rétroactif.

Frecvența situațiilor tranzitorii, provocată de avalanșa de legi ca urmare a metamorfozelor sociale din țară, a fost de natură să ofere doctrinei și practicii judiciare un întins câmp de activitate în materia aplicării legilor în timp. Recunoscînd, din start, că soluționarea conflictului de legi civile în timp, necesită, cu adevărat, o muncă sisifică, nu ne propunem drept obiectiv abordarea problematicii date într-o manieră exhaustivă, ci vom fixa atenția asupra principiilor care ar putea oferi soluții eficiente în rezolvarea ei.

Dreptul, principala ficțiune care fundamentează axiologic relațiile sociale, are vocația de a dura și această durată conferă consistență oricărui sistem juridic. O normă juridică este, în esență, și un eveniment pentru că are o anumită durată fixată convențional de legiuitor, în care acesta scontează că va contribui la realizarea scopului său juridic.

Conceptul juridic determinant pentru dimensiunea temporală a dreptului, și în particular a normei juridice, este "vigoarea". Nici o normă juridică civilă, însă, nu are vigoare de la sine, ci una primită de legiuitor, dispunînd de forța de a fi respectată sau aplicată, precum decide legiuitorul, între cele două limite ale procesului devenirii: "de la" și "pînă la". Aceste două momente, înscrise în actul normativ, determină aplicabilitatea lor tuturor faptelor juridice civile ce au loc între ele. Ba chiar mai mult decît atît, întregul sistem de drept ar fi de neconceput fără această regulă: *tempus regit actum*.

Acțiunea în timp a normei juridice civile, sau, mai bine-zis, efectele acesteia¹, sînt guvernate de principii ferme, regăsite și în cadrul altor ramuri de drept. Din momentul intrării sale în vigoare, norma juridică civilă devine activă și va produce efecte doar pentru viitor. Ea nu retroactivează (nu-și extinde efectele asupra raporturilor juridice civile

născute înaintea intrării sale în vigoare), nici nu ultraactivează (nu produce efecte după ieșirea sa din vigoare). Sintetizate aceste idei ar putea fi reduse la două principii de bază, cristalizate în literatura de specialitate și practica judiciară²: 1) principiul efectului imediat al legii civile noi; 2) principiul neretroactivității legii civile.

O altă viziune asupra principiilor ce guvernează efectele normei juridice în timp este fundamentată pe o structură trihotomică³: 1) principiul activității normei juridice; 2) principiul neretroactivității normei juridice; 3) principiul neultraactivității.

În cele ce urmează ne vom referi, într-un mod mai detaliat, la principiile stipulate, abordându-le nu doar sub aspect pur declarativ, ci și din perspectiva conflictului de legi în timp.

Principiul efectului imediat al legii civile noi

Principiul efectului imediat al legii civile noi, sau, întâlnit și ca principiu al aplicării imediate a legii, este acea regulă de maximă generalitate care impune, cu precădere, ca legea nouă să se aplice de îndată tuturor faptelor ivite după intrarea ei în vigoare precum și celor viitoare. Aceasta deoarece tot ce se petrece sub legea nouă trebuie să i se supună. Nu găsim, cu regret, o consacrare legală a acestei idei, calitatea sa de principiu fiind chiar uneori negată, ”deoarece este de esența legii noi ca ea să fie aplicată imediat”⁴.

Aplicarea imediată a legii noi asigură eficacitatea acesteia, ea fiind considerată mai adecvată condițiilor prezente. Mai mult ca atât, în doctrina de specialitate franceză⁵, în special, se vorbește despre prezumția: ”*Toute loi nouvelle doit être présumée meilleure que l'ancienne*”⁶.

Problema esențială care apare, în contextul dreptului civil, este ce se întâmplă cu raporturile juridice civile, cu stările de fapt concrete care, în momentul intrării în vigoare a legii civile noi, sînt în desfășurare sub reglementarea altui act normativ. Deci, necesită delimitare strictă domeniul de acțiune al legii civile ce urmează să fie aplicată și legea anterioară evenimentului.

Înainte de a soluționa acest conflict, care este, indubitabil, un conflict de de legi în timp, necesită precizare explicativă faptul că orice comportament sau situație juridică civilă poate fi **unidependentă**, cînd se naște și încetează sub imperiul unei singure legi sau **pluridependentă**, cînd își prelungește existența sau efectele sub autoritatea mai multor legi succesive. În cazul situațiilor juridice legale, în special în materia dreptului civil, legea nouă are cîmp de aplicare mai larg decît în cazul celor contractuale sau voluntare, care pot rămîne sub cîrmuirea legii sub

care au fost constituite.

În doctrina juridică, de cele mai dese ori, pentru a face dispersia faptelor și efectelor în timp, se recurge la distincția dintre:

- 1) *facta praeterita*- faptele din trecut, a căror constituire, fie producerea efectelor sau stingerea situației juridice, s-au produs anterior legii noi;
- 2) *facta pendentia*- cele din prezent, în curs de a-și produce efectele;
- 3) *facta futura* – faptele viitoare, adică survenite după abrogarea legii.

Prima grupare este alcătuită din conduita și efectele reglementate de legea anterioară. Or, situațiile epuizate sub imperiul legii anterioare au și efecte supuse imperiului acelei legi. Prin ipoteză, nu există nici un conflict între legea anterioară și legea nouă. Altele se produc sub imperiul noii legi, inclusiv în ce privește efectele, fapt, care de asemenea exclude conflictul. Acesta este însă iminent când unele fapte, deși au luat naștere în baza legii anterioare, continuă și după intrarea în vigoare a noii legi sau, în ce privește efectele lor, deși s-au produs în timpul legii anterioare, continuă și sub reglementarea noii legi. Raționamentul logic al unei astfel de situații rezidă în faptul că, de multe ori, este necesar un interval îndelungat de timp pentru ca elementele constitutive ale unui fapt juridic civil să se reunească; spre exemplu, prescripția achizitivă sau uzucapiunea presupune, conform art. 332-333 C.Civ. al R.M., scurgerea a 15 ani pentru ca să fie constituită proprietatea asupra unui bun imobil și 5 ani – pentru uzucapiunea mobilelor.

În asemenea situații, ipotetic, ambele legi sînt susceptibile de a fi aplicate: legea anterioară, deoarece ea constituie temeiul legal al comportamentului și efectelor; legea nouă, întrucît numai ea reglementează în prezent comportamentul și efectele.

Dilema dată a fost diferit soluționată pe parcursul timpului, soluțiile regăsindu-se, preponderent, în două teorii: *Teoria drepturilor cîștigate* sau Teoria clasică și Teoria modernă sau *Teoria situațiilor juridice în curs de realizare*.

Teoria drepturilor cîștigate, inspirată de liberalismul secolului trecut, face distincție între drepturile cîștigate și simplele expectative – drepturile viitoare⁷. Legea veche se aplică drepturilor cîștigate deja, în timp ce legea nouă doar simplelor expectative, fiind, astfel, în stare să le modifice. Apare logică această soluție din moment ce nu este vorba, în cazul drepturilor viitoare, de drepturi propriu-zise, constituite, ci doar de speranțe acordate de legea veche subiecților, spre exemplu de a fi moștenitor prezumat al unei persoane *aflata încă în viață*. Cu toate acestea, distincția dintre cele două categorii de drepturi apare insuficientă, ea raportîndu-se la

drepturile patrimoniale, dar fiind aproape inaplicabilă drepturilor nepatrimoniale. A fost criticată, de asemenea, și pe motivul că este greșit fondată, căci un subiect nu poate avea pentru viitor drepturi câștigate în contra legii. Or, orice drept subiectiv civil există doar în măsura în care este consacrat de dreptul pozitiv. Mai apoi, teoria dată se dovedește a fi prea restrânsă, fiind insuficient a apela la distincția între drepturile câștigate și simplele expectative pentru a soluționa dificultățile ce apar la aplicarea unei legi care modifică efectele juridice viitoare a unei situații juridice anterioare. Spre exemplu este încheiat, între viitorii soți, un contract de căsătorie. Ulterior intrevine o lege care modifică consecințele legale atașate la unele clauze ale contractului. Noua lege *va lăsa intacte efectele deja realizate*, dificultatea vizînd posibilitatea aplicării acesteia situațiilor viitoare, din moment ce acestea au drept sursă un act sau un fapt aparținînd trecutului⁸.

Prea restrîns se dovedește a fi criteriul menționat și din considerentul că există unele expectative, în cazul drepturilor în curs de formare, la fel de importante ca un drept câștigat.

Soluția oferită pe temeiul ”drepturilor câștigate”, justificată pe ideea că un drept subiectiv, făcînd parte din patrimoniul titularului său, nu mai poate fi afectat de legea nouă, asigură, *de facto*, supraviețuirea legii anterioare. Sau, privind din perspectiva dreptului subiectiv constituit pe temeiul legii anterioare, s-ar putea afirma că acesta supraviețuiește dispariției acestei legi.

Se consideră că teoria drepturilor câștigate nu a rezistat ritmului vieții juridice al sec. XX. Ea amestecă nejustificat lucrurile, pentru că nu e logic ca dreptul subiectiv câștigat să constituie criteriul pentru soluționarea unei probleme prealabile constituirii sale⁹. De aceea tot mai mult, se face apel la *Teoria modernă*.

Teoria modernă pornește de la conceptul de ”*situație juridică*”, înțeles ca o stare de drept susceptibilă de modificări. În cazul situației juridice complexe, derulate sub două legi, legea nouă nu poate reveni asupra condițiilor în care aceste situații sînt create și asupra efectelor deja produse¹⁰, în schimb legea nouă face aceste situații să producă alte efecte, de la intrarea ei în vigoare, modificînd astfel așteptările subiecților potrivit legii vechi. Datorită interferenței principiilor menționate: al aplicării imediate a legii noi și neretroactivității legii, teoria dată își găsește reflectare, în egală măsură, în conținutul ambelor principii.

Mai mult ca atît, Teoria situațiilor juridice în curs de realizare a stat la baza C.Civ. al R.M. din 6.06.2002. Astfel, conform art. 6 al acestuia, legea ”nu modifică și nici nu suprimă condițiile de constituire a unei situații

juridice constituite anterior, nici condițiile de stingere a unei situații juridice stinse anterior. De asemenea, legea nouă nu modifică și nu desființează efectele deja produse ale unei situații juridice stinse sau în curs de realizare”. Cu toate că, ulterior, legiuitorul menționează că de la data intrării în vigoare a legii noi, ea este aplicabilă situațiilor juridice în curs de realizare la acest moment și efectele legii vechi încetează, el admite însă și excepții.

O primă excepție de la principiul aplicării imediate a legii noi este cea a situațiilor contractuale în curs de realizare. Acestea sînt, în parte, reglementate de legea veche, fiind vorba de așa numitul *principiu al ultraactivității legii vechi*¹¹. După cum se poate desprinde din conținutul alin.4 art. 6: ”În cazul situațiilor juridice contractuale în curs de realizare la data intrării în vigoare a legii noi, legea veche va continua să guverneze *natura și întinderea drepturilor și obligațiilor părților* (subl. aut.), precum și orice alte efecte contractuale, dacă legea nouă nu prevede altfel”. Legea nouă se va aplica *modalităților de exercitare a drepturilor sau de executare a obligațiilor*, precum și *de înstrăinare, preluare, transformare sau de stingere a acestora*.

Excepția dată este fundamentată, în primul rînd, pe principiul libertății contractuale, în baza căruia, părțile contractante sînt libere să dea forma și conținutul pe care îl doresc contractelor, iar, pe de altă parte, se impune aplicarea legii vechi pentru că părțile au înțeles să contracteze avînd în vedere și bazîndu-se pe anumite reglementări ale dreptului pozitiv. A aplica imediat legea nouă înseamnă a da acordului de voință al părților un sens diferit de cel real, a-l lipsi chiar de fundament juridic.

Revenind la situațiile juridice care presupun reunirea unor condiții sau elemente ce se realizează succesiv în timp, se impune regula că actul care dă naștere situației juridice respective va putea fi considerat valabil numai în condițiile legii în vigoare la *ultimul moment* al formării sale succesive¹². De exemplu, valabilitatea testamentului se va aprecia după legea în vigoare la data întocmirii lui, dar cotele de moștenire (rezerva, cotitatea disponibilă) se stabilesc după legea în vigoare la data deschiderii succesiunii.

Teoria dată ar putea fi aplicată și în cazul situației juridice sau unui drept care se constituie prin prelungirea neîntreruptă a unei stări de fapt, cum ar fi dobîndirea dreptului de proprietate prin uzucapiune. Cu toate că nu era recunoscută o astfel de modalitate pînă la intrarea în vigoare a C.Civ. din 2002, credem, totuși, că ar putea fi luată în calcul și perioada de timp de pînă la 2002, în care a fost exercitată posesia utilă asupra unui bun mobil sau imobil, cu condiția ca termenul legal prevăzut,

să continue și după intrarea legii noi în vigoare. Ar fi exclusă posibilitatea invocării uzucapiunii în cazul când termenul de 15 ani sau, respectiv, 5 ani s-a scurs pînă la intrarea în vigoare a noului C.Civ. al R.M.

Principiul neretroactivității

Neretroactivitatea legii presupune neaplicarea ei unor situații juridice ale căror efecte au fost pe de-a-întregul consumate sub imperiul legii anterioare, ea răspunzînd unei cerințe de stabilitate și siguranță a raporturilor juridice. C.Civ. stipulează expres acest principiu în art. 6 alin.1: ”Legea civilă nu are caracter retroactiv”. Raporturile derulate în baza unei legi nu pot fi desființate din considerentul că legiuitorul a dorit să ofere o nouă reglementare a acestora. Justificarea acestui principiu, prin urmare, trebuie căutată în argumente de echitate, de rațiune și de interes social și economic.

Există, mai întîi, un argument de *rațiune* elementară: legea fiind un ordin, o prescripție a legiuitorului, nu poate avea drept domeniu decît viitorul, și nu trecutul, deoarece ordinele nu se pot da în mod normal decît pentru viitor, în vederea actelor ce se vor îndeplini. *Per a contrario*, retroactivitatea ar presupune că legea se va aplica și faptelor săvîrșite anterior intrării sale în vigoare, sau, altfel-zis, retroactivitatea, prin ipoteză, are în vedere exclusiv comportamente petrecute, cărora însă le modifică consecințele¹³. Privind din această perspectivă, se poate ajunge la ideea că astfel legea nouă ar încerca să înlătore normativitatea legii anterioare, lucru imposibil, deoarece această normativitate face parte din comportamentul subiecților avut în vedere sau reglementat de acea lege, comportament ce nu poate fi modificat deoarece aparține trecutului. În aceeași ordine de idei, a da legilor libertatea să modifice situații definitiv stabilite și acte definitiv determinate, ar însemna a instaura arbitrarul și a nesocoti principiile de *echitate*. Privită în sistemul ordinii juridice, retroactivitatea apare ca o perturbare a acesteia. Acceptarea unor consecințe juridice, iar ulterior modificarea lor de legea retroactivă, zdruncină încrederea în lege și afectează, concomitent, libertatea de alegere și acțiune a destinatarului. Prudența îl va sfătui pe acesta din urmă să se abțină pe cît este posibil de la orice activitate economică și juridică, care va genera, indubitabil, o gravă stagnare a *vieții sociale*.

Justificarea neretroactivității este definită și în funcție de concepția predominantă: cea *individualistă* sau cea care pune la baza conflictului legilor în timp *interesul general*. Pentru individualiști, regula neretroactivității tinde să protejeze subiecții împotriva legii. În perspectiva interesului general, neretroactivitatea legii, deși cedează teren

în fața principiului aplicării imediate a legii noi, își găsește raționamentul în faptul că este în intersul eficienței acesteia din urmă ca legea să nu producă efecte retroactive, căci, în caz contrar, ar fi pusă la îndoială însăși autoritatea legii date, subiecții ezitînd să i se conformeze din teama unei eventuale reglementări noi care, spre exemplu, ar lipsi de efecte contractul încheiat conform legii în vigoare la acel moment.

Legislația civilă nu prevede expres, ca în cazul legii penale mai blînde, excepții de la principiul neretroactivității legii. Cu toate acestea, în rigoarea strictă a conceptelor de Teorie generală a dreptului, ar putea fi admise și în domeniul dreptului civil, din considerente mai mult teoretice decît practice, în calitate de excepții *legile interpretative* - întrucît normele juridice preexistente fac corp comun cu normele juridice interpretative și este, de principiu, ca ele să fie retroactive; precum și *retroactivitatea expresă*, în acest caz legiuitorul prevăzînd expres că norma juridică se va aplica retroactiv.

Referințe bibliografice:

¹ Acțiunea este, mai degrabă, proprie omului și nu unei reguli de acțiune umană, de aceea, deseori, se pledează pentru formula "efectelor juridice produse" de o normă de drept, efecte ce sînt mijlocite prin fapte omenești.

² Gheorghe Beleiu, *Drept civil. Introducere în dreptul civil*, Ed. Șansa, 1994, pag. 50.

³ Costică Voicu, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Sylvi, București, 2000, pag. 39.

⁴ Ovidiu Ungureanu, *Manual de drept civil*, Ed. Augusta, Timișoara, 1999, pag. 38.

⁵ A se vedea Ambroise Colin, Henri Capitant, *Cours élémentaire de droit civil français*, Librairie Dalloz, Paris, 1939, pag. 54.

⁶ *Orice lege nouă trebuie prezumată a fi mai bună decît cea anterioară*

⁷ Acest criteriu a fost propus, pentru prima dată, de Blondeau în teza sa de doctor în 1809.

⁸ A. Colin, H. Capitant, op.cit., pag. 54.

⁹ Ion Dogaru, *Drept civil. Ideea curgerii timpului și consecințele ei juridice*, Ed. ALL BECK, București, 2002, pag. 71.

¹⁰ În acest context, se reclamă *supraviețuirea efectelor juridice produse* sub legea veche.

¹¹ Legea privind actele legislative din 27 decembrie 2001 admite, în art.46 alin. 3, această excepție: "Actele legislative pot ultraactiva în mod excepțional".

¹² Constantin Hamangiu, Rosetti Bălănescu, Alexandu Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. I, Ed. ALL, București, 1998, pag. 50.

¹³ Retroactivitatea este un concept exclusiv juridic și el se sustrage caracterului ireversibil al scurgerii timpului.